

Kaakkuri ja kuikka

BirdLife Suomen vuoden linnut 2010 – ohjeita havainnoijille

Kuikka ja kaakkuri ovat pitkäikäisiä hitaasti lisääntyviä lintulajeja joiden kannat ovat maailmanlaajuisesti taantuneet, Suomessa niiden pesimätulos on monin paikoin keho ja suuntaus paikoin edelleen heikkenevä. Harrastajille lajit ovat näkyvyyden ja kuuluvuuden sekä pitkän pesimäkauden ansiosta kiitollisia seurattavia. BirdLife Suomen Gavia-työryhmä on perustettu kuikan ja kaakkurin seurantaan ja suojelua edistämään.

Vuoden 2010 aikana pyritään saamaan mahdollisimman hyvä arvio lajien nykykannan suuruudesta Suomessa sekä mahdollisuuksien mukaan arvioimaan myös kannan kehitystä viimeisten vuosikymmenten aikana. Samalla kerätään tietoja pesintämenestyksestä, tehdään tunnetuksi lajien elintapoja sekä kannustetaan harrastajia ja yleisöä lajien seurantaan ja suojeluun.

Ennen inventointeja kannattaa varmistaa yhdistyksen kuikka/kaakkurivastaavalta, millä kohteilla on jo inventoija ja mihin toivotaan lisäretkeilijöitä.

Lisätietoa

Lisätietoja Gavia-työryhmän verkkosivuilta: Birdlife.fi/gavia
Sivulla julkaistavaan Gavia-verkkolehteen on tulossa projektia koskevaa lisätietoa talven 2009/10 aikana ilmestyviin nu-

meroihin (joulukuu, huhtikuu). Halukkaat voivat liittyä työryhmän postituslistalle ilmoittautumalla sähköpostilla osoitteeseen: gaviahavainnot@birdlife.fi

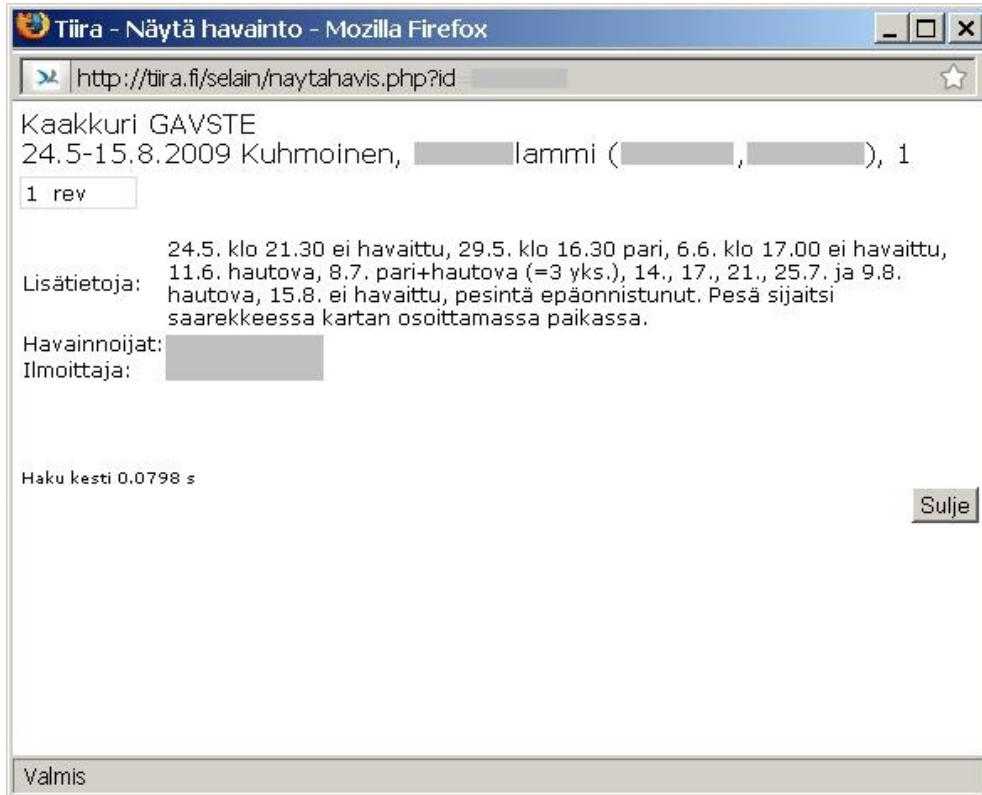
Kaakkuri

Kaakkurin esiintyminen on laikuittaista ja se puuttuu laajoilta alueilta miltei kokonaan, tiheimmän kannan alueilla pesimälampia on parhaimmillaan useita muutaman neliökilometrin alueella. Kaakkurit pesivätkin usein löyhinä tihentyminä, mutta myös yksittäispereja esiintyy. Ravintonsa ne hankkivat etupäässä muualta kuin pesimäpaikoiltaan, niinpä niiden löytäminen voi joskus olla hankalaa. Kaakkurin esiintyminen tunnetaan lajin näkyvien ja kuuluvien kalastulentojen vuoksi melko hyvin, mutta esiintymisalueiden pesivien pariens lukumäärät ovat paikoin heikommin tunnettuja, toisaalta myös hyvin tutkittuja alueita löytyy.

Vuoden 2010 aikana pyritään tarkastamaan mahdollisimman moni aiemmin tunnetuista pesimäpaikoista, suuntaamaan pesivän kannan inventointeja heikommin tutkituille alueille sekä keräämään tietoa lajin pesimätuloksesta.

Tunnettujen pesimäpaikkojen tarkastukset

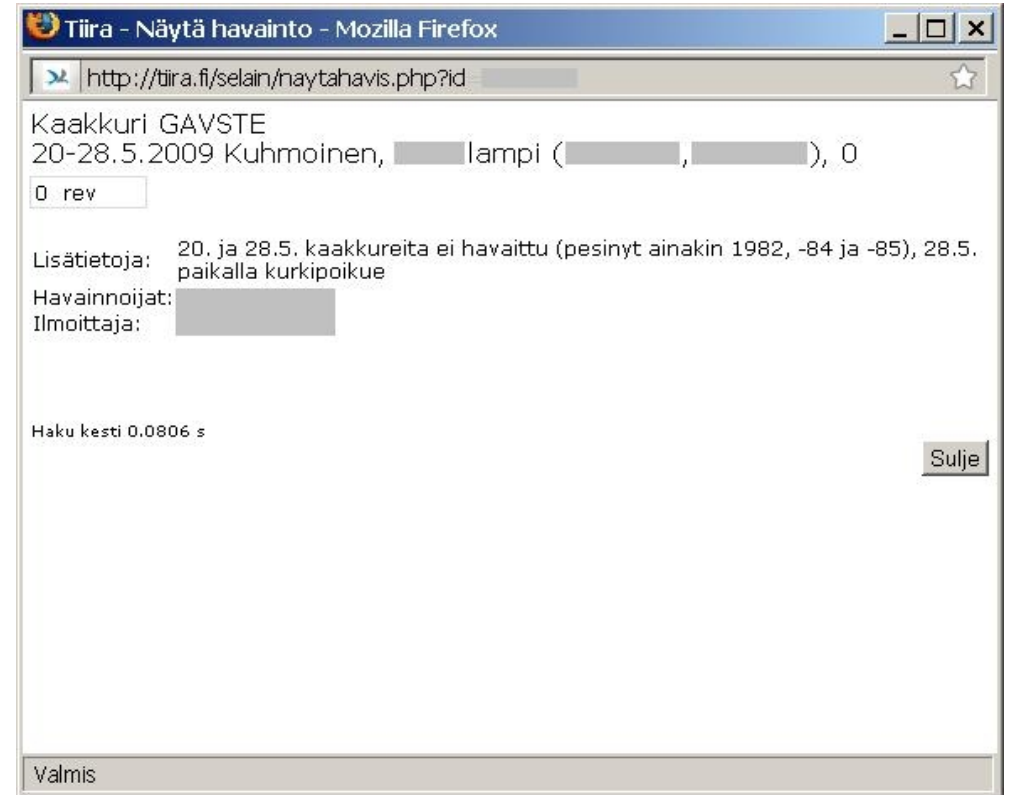
Kaakkurin liikkuvuuden ja pesimättömän kannan vuoksi parimääräarviot tulisi perustaa etupäässä varmistettuihin pesintöihin. Hautovan linnun näkeminen riittää, mutta niiden häirintä tulee minimoida. Kertainventoinnilla ei voi kuitenkaan tavoittaa kaikkia pesiviä pareja, joten inventointitulokset ovat aina jossain määrin minimiarvoja, uusintakäyntien määrän perusteella voidaan sitten arvioida kuinka lähelle todellista määrää on päästy. Kertakäynti toukokuussa ennen hau-

Esimerkki kaakkurin pesinnän ilmoittamisesta Tiirassa.

donnan alkua paljastaa kenties vain 60-80% prosenttia pesimäpaikoista. Lisäksi lintujen liikkuvuus ja pesimättömät linnut vaikeuttavat pesimälampien erottelua kalastus- ja oleskelupaikoista.

Jos paikalle on mahdollista tehdä vain yksi tarkastus, tulisi se ajoittaa siten, että kaikki alueen parit ovat jo pesintänsä aloittaneet. Etelässä tämä ajoittuu yleensä touko-kesäkuun vaihteeseen, pohjoisessa eri parien pesinnät käynnistyvät taasisemmin pian jäiden lähdettyä. Jos tarkistuksia on mahdol-

Esimerkki negatiivisen havainnon ilmoittamisesta Tiirassa.

lista tehdä useampia, voidaan ensimmäinen tarkistus tehdä jo pian jäiden lähdettyä. Kohteet, joilla lintuja ei havaita tai pesintää ei varmisteta ensimmäisellä käyntikerralla, tulisi tarkastaa vielä myöhemmin (1-2 viikon kuluttua) uudelleen. Jos kahdella ensimmäisellä käynnillä lintu/lintuja havaittiin, mutta pesintää ei varmistettu, paikka olisi hyvä tarkistaa vielä kolmannen kerran. Kohteella, jossa pesintä on varmistettu, ei tulisi käydä uudelleen ennen poikasaikaa heinäkuussa.

Havainnot ilmoitetaan ensisijaisesti Tiiraan. Kaikki kaakkuri-

Hautovaa kaakkuria voi joskus olla vaikea havaita.

havainnot pesimäpaikoilta (myös negatiiviset) on suositeltavaa ilmoittaa salattuina. Yhden kohteen tiedot on kätevintä ilmoittaa yhtenä havaintona ja esittää lisätietoina mitä kullakin käyntikerralla on havaittu.

Kustakin käynnistä tulisi ilmetä päivämäärä sekä havaittu yksilömäärä, myös negatiiviset havainnot (lintuja ei havaittu) ilmoitetaan. Hautovasta linnusta ilmoitetaan lisäksi pesäpaikan sijainti (saassa, saarekkeessa, tekosaarekkeessa, rannassa). Lisäksi toivotaan tietoja muiden lajien esiintymisestä (etenkin isot linnut: kurki, laulujoutsen ja kuikka) tunnetuilla kaakkurin pesimäpaikoilla. Nämä tulisi ilmoittaa lisätietoina myös silloin kun paikalla ei ole havaittu kaakkureita.

Pesivän kannan inventoinnit

Kaakkurin kannanarvioiden pohjaksi toivotaan myös järjestelmällisiä pesivän kannan laskentoja, etenkin heikommin tutkituilla seuduilla. Inventointeja kannattaisi suunnata ensisijaisesti alueille missä kaakkurin esiintymisestä on tietoja jo ennestään, mutta lukumäärätiedot ovat puutteellisia. Tarkastettujen lampien määrä raportoidaan aluevastaavalle.

Tarkistettavien kohteiden valinta

Pesivän kannan selvittämiseksi olisi tarkistettava tutkittavan alueen kaikki pesintään sopivat kohteet. Valtaosa pesimäpaikoista on muutaman hehtaarin suuruisia lampia, mutta pesintöjä tunnetaan pieniltä suolammilta ja avosoiden allikoilta aina 10 hehtaarin pikkujärville. Tarkistettavat kohteet valitaan etsimällä kartalta ensin kaikki sopivan kokoiset kohteet. Sen jälkeen pyritään rajaamaan joukosta pois sellaiset jotka eivät sovi kaakkurin pesintään. Niiden tulkitseminen ei kuitenkaan ole kartan eikä ilmakuvienkaan perusteella aivan helppoa.

Erityisen soveliaita kaakkurille ovat kohteet joissa on pieniä saaria tai saarekkeita. Kaakkuri pesii vain sellaisilla paikoilla, joissa on pesäpaikaksi sopivia sammalmättäitä tai sammalreunus, mutta se voi olla kapea. Rantoja reunustaa usein myös heinikko eikä hautovaa lintua ole aina helppo havaita.

Havainnointi maastossa

Aikaisimmat parit aloittavat pesintänsä Etelä-Suomessa jo toukokuun alussa, myöhäisimmät joskus vasta kesäkuun puolella. Suomen eteläpuoliskossa pesivien parien laskenta-aika on toukokuun alusta kesäkuun puoliväliin, pohjoisessa

kesäkuu. Jos pesintä epäonnistuu kaakkuri saattaa yrittää uudelleen, niinpä joskus voi näyttää siltä että haudonta kestää jopa kaksi kuukautta. Uusinta voidaan joskus munia myös eri paikkaan kuin ensimmäinen yritys.

Yhdellä käynnillä kaikkia pesimäpaikkoja ei löydy, sillä linnut jotka eivät ole pesintäänsä aloittaneet voivat päivisin olla muualla ja palata vasta illaksi pesimäpaikalleen. Sen vuoksi tarkistukset, etenkin toukokuussa ennen haudonnan alkua, kannattaa mahdollisuuksien mukaan ajoittaa iltaan tai varhaiseen aamuun. Kohteelle saavuttaessa on syytä kiikaroida rantoja mahdollisimman huolellisesti puuston suojasta ennen rantaan saapumista, näin haudovan linnun voi löytää jo ennen kuin se ehtii poistua pesältä. Tällä tavoin vältetään pesintöjen turha häirintä.

Jos havaitsee uivan linnun tai linnut vasta rantaan saavuttuaan, on syytä poistua ja piiloutua metsän suojaan ja jäädä joksikin aikaa kiikaroimaan ja odottamaan emon mahdollista paluuta pesälle, jolloin pesintä voidaan varmistaa. Jos paikka vaikuttaa pesintään sopivalta, mutta lintuja ei havaita, on syytä kiertää ja kiikaroida rantoja laajemmin. Erytyistä huomiota tulee kiinnittää saarten ja saarekkeiden huolelliseen kiikarointiin. Jotkin haudovat yksilöt ovat ällistyttävän vaikeita havaita rantaruohoston seasta matalaksi painautuneina. Haudonta-aikaan usein vain haudova naaras on paikalla ja se voi käyttäytyä piileskelevästi. Lisäksi on tyypillistä, että naaraan hautoessa koiras voi oleskella jollain naapurilammella, mikä voi antaa virheellisen mielikuvan kahdesta lähekkäisestä pesimäpaikasta.

Kaakkurin käyttäytyminen pesimäpaikalla ja pesällä vaihtelee suuresti. Joillakin paikoilla linnut oleskelevat lähes tauotta niin että vähintään toinen lintu on aina paikalla. Toisilla taa-

sen oleskellaan ennen pesinnän aloittamista niin vähän, että lukuisista käynneistä huolimatta ensimmäinen havainto voi tulla vasta kesäkuussa hautovasta linnusta tai joskus vasta poikueesta, jos haudovaa lintua ei ole mahdollista nähdä.

Moni haudova lintu poistuu pesältään pienestäkin häiriöstä, jolloin saapuminen rantaan lammen toiseen päähän riittää katkaisemaan meneillään olevan haudonnan. Jotkut yksilöt taasen painautuvat häirittyinä matalaksi ruohoston suojaan, jolloin pakoetäisyys voi olla jopa alle 20 metriä.

Kaakkurin pesimäpaikoilla voi etenkin loppukesällä olla muitakin lintuja kuin pesivä pari, esim. haudovan linnun lisäksi toinen pariskunta. Poikasaikaan emojen ja poikasten lisäksi jopa pikkuparvia. Näillä kokoontumisjärvillä voidaan joskus erheellisesti luulla pesivän useita pareja. Usean parin pesintöjä samalta järveltä tunnetaan kuitenkin vain muutamia.

Pesimätuloksen seuranta

Poikastuoton laskennassa pyritään selvittämään ensisijaisesti isojen poikasten (yli puolet emon koosta) määrä haudonta-aikaan varmistettua pesintää kohden. Pesimätuloksen selvittäminen vaatii pesinnän varmistumisen jälkeen yhden käynnin poikasvaiheen lopulla. Etelä-Suomessa käynnit kannattaa ajoittaa heinäkuun puoliväliin tai hieman sen jälkeen. Myöhäisten pesijöiden poikastuoton varmistaminen saattaa vaatia uusintakäynnin vielä elokuussa.

Poikasaikaan poikaset voivat olla pesimäpaikalla joko yksin tai emojen seurassa. Melko isotkin poikaset voivat joskus häiritäessä piiloutua ja nousta jopa maihin, joten tarkkuus havainnoinnissa on tarpeen myös poikasaikana.

Kuikka

Kuikkia pesii muutaman hehtaarin kokoisilta sammalrantaosilta "kaakkurilammilta" aina suurimpien selkävesien kareille saakka. Kanta painottuu Järvi-Suomeen, jossa pesimätulos on etenkin suurilla vesillä monin paikoin heikko.

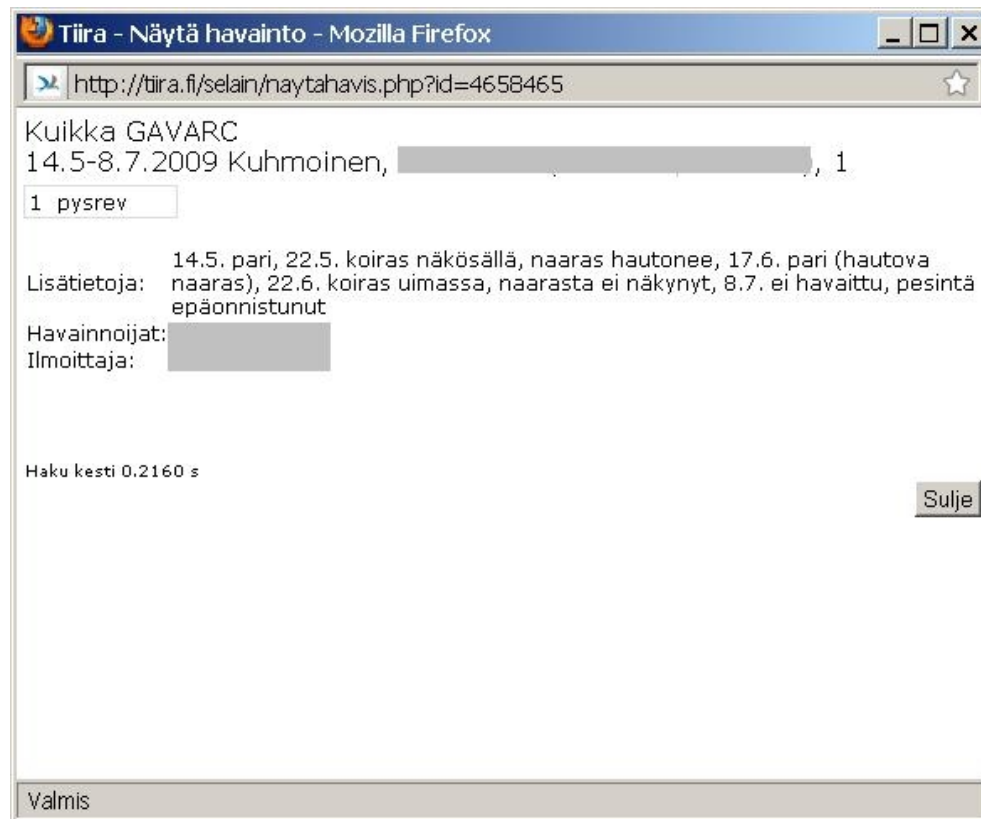
Yksittäiset kuikkahavainnot

Yksittäiset kuikkahavainnot tulisi ilmoittaa Tiira-lintuhavainnotpalveluun. Kerättäviä havaintoja ovat erityisesti tiedot pysyvistä reviiireistä (pari tai haudonta-aikana myös yksinäinen), tiedot lintujen kokonaismäärästä (järvi tai järven osa) sekä poikueista. Yksittäisten reviiirien havainnointi sopii erityisesti pienille järville, suurilla vesillä yksittäisten reviiirien tulkinta voi joskus olla tulkinnanvaraista.

Pesivän kannan laskennat

Luotettavimpia tuloksia pesivän kannan arvioimiseksi saadaan toukokuussa tehtävillä laskennoilla. Samassa yhteydessä on suositeltavaa laskea myös muu pesivä vesi- ja lokkilinnusto linnustonseurantaohjeiden mukaan. Kuikkareviirit ovat yleensä vakiintuneet noin viikon kuluttua jäiden lähdestä ja reviiirit parhaiten laskettavissa 1-2 viikkoa tästä eteenpäin. Joinakin keväinä jäiden lähtö on ollut Etelä-Suomessa jo varhain huhtikuussa, mutta kanta on ollut täysilukuinen vasta toukokuussa. Joskus toukokuun alussakin kanta voi olla vajaalukuinen, vaikka jäät olisivat jo lähteneet. Kuikkareviirien paras laskenta-aika Etelä-Suomessa on normaalivuosina n. 10.-15.5. ennen haudonnan alkua.

Pienimmillä järvillä laskenta onnistuu jalkaisin rantoja kulke-

The screenshot shows a Mozilla Firefox browser window titled "Tiira - Näytä havainto". The address bar contains the URL "http://tiira.fi/selain/naytahavis.php?id=4658465". The page content displays a report for a "Kuikka GAVARC" sighting from "14.5-8.7.2009" in "Kuhmoinen". A dropdown menu shows "1 pysrev". The "Lisätietoja:" field contains the text: "14.5. pari, 22.5. koiras näkösällä, naaras hautonee, 17.6. pari (hautova naaras), 22.6. koiras uimassa, naarasta ei näkynyt, 8.7. ei havaittu, pesintä epäonnistunut". The "Havainnoijat:" and "Ilmoittaja:" fields are redacted with grey boxes. At the bottom, it says "Haku kesti 0.2160 s" and there is a "Sulje" button.

Esimerkki kuikkareviirin ilmoittamisesta Tiiraan.

malla, mutta suuremmilla vesillä laskennan toteutukseen tarvitaan vene tai kanootti. Laskennassa tutkittavan alueen kaikki rannat kierretään ja reviiiriksi tulkitaan pari ja haudonta-aikana myös yksinäinen lintu pesintään sopivalla paikalla, muut yksilöt kirjataan erikseen. Laskennoissa pyritään selvittämään sekä reviiirien että muiden yksilöiden määrä. Vaikka kaikilla reviiireillä ei pesitäkään, pesiä ei tule etsiä häirinnän välttämiseksi. Yhden laskentakierroksen perusteella ei ole mahdollista selvittää tarkkaa reviiirien määrää, mutta vakioituilla laskennoilla ja tulkinnoilla voidaan saada keskenään vertailukelpoista aineistoa. Kokemuksia kuikkalaskennoista

löytyy mm. Gavia-työryhmän julkaisemasta Gavia-lehdestä (Nro 1) osoitteessa birdlife.fi/gavia.

Koska reviirien laskenta-aika on varsin lyhyt, saadaan täydentävää tietoa kaikista pesimäaikaisista laskennoista, joissa on pyritty laskemaan kaikki valitulla alueella oleskelevat kuikat. Alue voi olla esim. kunta, atlasruutu, järvi tai suurilla järvillä myös järven osa.

Parhaiten lintujen kokonaismäärä selviää haudonta-ajan ulkopuolella tehdyissä laskennoissa, etenkin heinäkuussa, jolloin saadaan tietoa myös pesimätuloksesta. Kokonaisuksilömäärän perusteella saadaan karkeampia arvioita kuin reviirilaskennoissa, koska pesimättömien kuikkien osuus kannasta voi vaihdella eri vuosina ja eri järvillä. Monilla hyvin tutkituilla suurilla vesillä se on viime vuosina ollut noin puolet.

Heinäkuussa valtaosa pesinnässä epäonnistuneista kuikista on jo parveutunut. Parvet voivat olla sukelluksissa päiväsaikaan pitkiäkin aikoja, jolloin kenties parhaimmillaankin vain osa parvesta on yhtä aikaa näkyvillä. Heinäkuisissa laskennoissa kaukoputken käyttö on suurilla vesillä lähes välttämätöntä luotettavan tuloksen saamiseksi.

Suurilla järvillä sääoloilla on ratkaiseva merkitys laskentatulokseen, tuulisella säällä linnut eivät ole riittävän hyvin hallittavissa, eikä laskentoihin tule silloin ryhtyä.

Laskentatulosten ilmoittaminen

Tiedot kuikkalaskennoista toivotaan ilmoitettavan Tiira-lintuhavaintopalvelun lisäksi aluevastaavilta saatavaan taulukkoon, josta käy ilmi:

Lasketun alueen rajausta: Järvi, atlasruutu, kunta tai jokin muu selkeästi rajattu alue.

Laskenta-aika: Vuosi ja päivämäärät (aloitus, lopetus).

Pinta-ala: Lasketun alueen vesipinta-ala km²

Havaitut yksilö- ja reviirimäärät: Laskennoissa reviiriksi tulkitaan pari ja haudonta-aikana myös yksinäinen lintu sopivalla pesimäpaikalla, muut yksilöt kirjataan erikseen.

Järvikohtaiset pinta-alat saadaan suoraan tietojärjestelmistä, joten niitä ei kannata itse laskea, muulla tavoin rajatun laskenta-alueen pinta-ala on laskettava tai arvioitava itse.

Pesimätuloksen seuranta

Poikastuoton laskennassa pyritään selvittämään ensisijaisesti isojen poikasten (yli puolet emon koosta) määrä. Menetelmäksi sopii sekä yksittäisten (toukokuussa todettujen pysyvien) reviirien tarkistukset, että laajempien alueiden laskennot, joiden kuikkakannan suuruudesta on olemassa laskentoihin perustuva arvio. Ensin mainittu sopii lähinnä pienille järville, suurilla vesillä poikueiden liikkuvuus voi vaikeuttaa yksittäisten reviirien hallintaa poikasaikana.

Paras aika poikaslaskennoille on Etelä-Suomessa heinäkuun puolivälin jälkeen, eli noin kaksi kuukautta haudonnan alkamisesta. Näin saadaan tietoja ensisijaisesti isojen poikasten määrästä.

Heinäkuun alkupuolella pienet poikaset oleskelevat usein rantavesissä, etenkin aamuisin ja iltaisin. Poikaset voivat olla myös emoistaan erillään, etenkin varhain aamulla. Rantavesien tuntumassa oleskelevat kuikat ja kuikkaparit kannattaa siis katsoa tarkkaan, jotta poikaset eivät jäisi huomaamatta.